

TƏHSİLİN İDARƏ OLUNMASI MƏSƏLƏLƏRİ
PROBLEMS OF EDUCATION MANAGEMENT
ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЕМ

UOT 378.4:303.722

**ŞAGİRD KOLLEKTİVİNİN SƏMƏRƏLİ TƏŞKİLİ VƏ İDARƏOLUNMASINDA
ÜMUMMƏKTƏB ŞAGİRD ÖZÜNÜİDARƏ ORQANLARININ ROLU HAQQINDA**

Leyla Teymur qızı Teymurova

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı*

ORCID: 0009-0002-5602-256X

E-mail: leylateymurova959@gmail.com

<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v25.i4.28>

Açar sözlər: Azərbaycan, məktəb, təhsil, şagird, idarəetmə, orqan, xidmət.

Ключевые слова: Азербайджан, школа, образование, учащийся, управление, орган, служба.

Key words: Azerbaijan, school, education, student, management, institution, service.

Təhsil insan həyatının bütün mərhələlərində iştirak olunan fasiləsiz inkişaf prosesidir. Erkən yaşlardan etibarən insan davranış, ünsiyyət və düşünmə kimi əsas funksiyaları mənimsəyir, məktəb dövründə isə gələcək təhsil və peşə fəaliyyətinin təməlini təşkil edən sistemli bilik və bacarıqları əldə edir. Ümumi təhsil pilləsi insanın intellektual, sosial və şəxsiyyət inkişafının formalaşdığı mühüm mərhələ olmaqla, cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinin həm göstəricisi, həm də müəyyənədicisi əlamətidir.

Azərbaycan Respublikasında təhsil dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən hesab olunur. Dövlətin inkişaf səviyyəsi əhalinin təhsil səviyyəsi ilə bilavasitə bağlıdır və bu səbəbdən təhsil sistemi cəmiyyətin dəyişən tələblərinə uyğun olaraq daim yenilənməlidir. Müasir təhsil yalnız biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmır; eyni zamanda, şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasını, yaradıcı potensialının inkişafını, sosial adaptasiya qabiliyyətinin güclənməsini təmin edir.

Məktəb bu prosesin mərkəzində duran sosial institut olaraq, təkcə tədris funksiyası yerinə yetirmir, həm də şagirdlərin sosiallaşması, vətəndaşlıq dəyərlərinin formalaşması və ictimai fəallığının inkişafında əsas rol oynayır. Məhz buna görə təhsil sistemində baş verən dəyişikliklər məktəbin idarəetmə modelinə, o cümlədən şagirdlərin məktəb həyatında iştirak mexanizmlərinə təsir göstərir. Son illər Azərbaycan təhsilində demokratik idarəetmə, iştirakçılıq və şagird yönümlü yanaşmaların güclənməsi şagird özünüidarəetməsinin aktuallığını artırmışdır.

Azərbaycan məktəblərində şagird özünüidarəetməsinin inkişafı möhkəm normativ-hüquqi baza üzərində qurulmuşdur. Bu sahəni tənzimləyən əsas sənədlər aşağıdakılardır:

1. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2009). Bu qanun təhsilalanların təhsil prosesində və məktəbin ictimai həyatında iştirak hüququnu təsbit edir. Qanunda qeyd olunur ki, şagirdlərin idarəetmədə iştirak etməsi onların sosial fəallığının və məsuliyyət hissəsinin formalaşmasına xidmət edir.

2. “Ümumtəhsil məktəbinin Nümunəvi Nizamnaməsi” Nizamnamə məktəb şurası, valideyn komitəsi, şagird komitəsi və digər özünüidarəetmə strukturlarının yaradılması və fəaliyyətinə dair tələbləri müəyyən edir. Bu sənəd şagird özünüidarəetməsinin təşkilati çərçivəsini və fəaliyyət mexanizmlərini müəyyənləşdirir.

3. Təhsil Nazirliyinin metodik göstərişləri və proqramları. Məktəb parlamenti, şagird klubları, sosial layihə qrupları və şagird fəallıq mərkəzlərinin təşkili üzrə metodik çərçivəni müəyyən edir. Bu göstərişlər demokratik idarəetmə, liderlik və vətəndaşlıq tərbiyəsi məqsədlərinə xidmət edir.

Bu hüquqi baza şagirdlərin məktəbin idarə olunmasına cəlb edilməsinə, onların sosial-emosional inkişafına, müstəqil qərarvermə bacarıqlarının formalaşdırılmasına və məktəb mühitində demokratik münasibətlərin möhkəmlənməsinə şərait yaradır.

Azərbaycan məktəblərində şagird özünüidarəetməsi — şagirdlərin məktəbin ictimai həyatında, tədbirlərin təşkili prosesində, sosial və mədəni layihələrdə, həmçinin müəyyən idarəetmə qərarlarında iştirakını təmin edən demokratik təşkilati modeldir. Bu sistem təkcə şagirdlərin maraqlarını ifadə etmir, həm də onları sosial subyekt kimi formalaşdıran mühüm tərbiyə mexanizmidir.

Şagird özünüidarəetməsinin əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- liderlik və təşkilati bacarıqların inkişafı;
- şagirdlərin sosial məsuliyyətinin və vətəndaşlıq mövqeyinin gücləndirilməsi;
- məktəbdaxili qərarlarda iştirakçılığın təmin edilməsi;
- demokratik münasibətlərin formalaşdırılması;
- yeniyetmələrin təşəbbüskarlıq və yaradıcı fəaliyyətə cəlb edilməsi;
- şagird potensialının üzə çıxması üçün mühitin yaradılması.

Müasir pedaqoji yanaşmalar şagird özünüidarəetməsini təkcə təşkilati struktur kimi deyil, həm də sosiallaşmanın, şəxsiyyətin tərbiyəsinin və məktəb mühitində aktiv vətəndaşlıq davranışının inkişafının əsas alətlərindən biri kimi qiymətləndirir.

Azərbaycan təhsil sistemində şagird özünüidarəetməsi müxtəlif təşkilati formalar və strukturlar əsasında qurulur və məktəblər arasında müəyyən fərqlər mövcud ola bilər. Bununla belə, ümumi yanaşmalar eyni məqsədə – şagirdlərin məktəb həyatında fəal iştirakını təmin etməyə yönəlmişdir.

Məktəb şurası məktəbin ictimai idarəetməsinin mərkəzi orqanlarından biridir. Onun tərkibinə:

- şagird nümayəndələri,
- müəllim heyətindən üzvlər,
- valideyn nümayəndələri,
- məktəb rəhbərliyinin təmsilçiləri daxil olur.

Məktəb şurası məktəbin fəaliyyətinə dair əhəmiyyətli məsələləri — tədbirlərin təşkili, sosial layihələr, məktəbdaxili qaydalar, tərbiyə tədbirlərinin planlaşdırılması və digər qərarların qəbulunu koordinasiya edir.

Son illər Təhsil Nazirliyinin təşviqi ilə orta məktəblərdə “Məktəb Parlamenti” modeli tətbiq edilir. Məktəb Parlamenti aşağı siniflərdən yuxarı sinif şagirdlərinə qədər demokratik seçki yolu ilə formalaşan özünüidarəetmə strukturudur. Onun əsas məqsədi şagirdlərdə liderlik, vətəndaşlıq məsuliyyəti və ictimai təşəbbüskarlıq kimi keyfiyyətlərin inkişafıdır.

Məktəb Parlamenti adətən aşağıdakı bölmələrdən ibarət olur:

- Təhsil və elm komitəsi
- Mədəniyyət və incəsənət komitəsi
- İdman və sağlam həyat tərz komitəsi
- Media və informasiya komitəsi
- Sosial layihələr və könüllülük komitəsi

Bu komitələrin fəaliyyəti şagirdlərin potensialını üzə çıxarmaq, onların məktəbin inkişafına töhfə verməsini təmin etmək məqsədi daşıyır [4].

Sınıf səviyyəsində şagird özünüidarəetməsi sınıf nümayəndələri, sınıf rəhbərinin koordinasiya etdiyi sınıf şurası və müxtəlif işçi qruplar vasitəsilə həyata keçirilir.

Sınıf şurası [2]:

- sinifdə nizam-intizam,
- tədbirlərin təşkili,
- sosial layihələrdə iştirak,
- sinfin maraqlarının məktəb rəhbərliyinə çatdırılması kimi funksiyaları icra edir.

Bir çox məktəbdə şagird özünüidarəetməsinin çevik forması olan maraq klubları fəaliyyət göstərir:

- debat klubu,
- media klubu,
- könüllülük hərəkatı,
- elm və STEAM qrupları,
- sosial təşəbbüs komandaları.

Bu təşkilatlar şagirdlərin şəxsi maraqlarına uyğun olaraq özünüifadə imkanlarını genişləndirir və onların məktəb həyatında aktiv iştirakını təmin edir.

Məktəb özünüidarəetməsi təkcə təşkilati struktur deyil, həm də pedaqoji və psixoloji inkişafı dəstəkləyən mühüm təlim-tərbiyə mexanizmidir. Müasir elmi yanaşmalar özünüidarəetməni aşağıdakı aspektlərdə qiymətləndirir:

— Özünüidarəetmə şagirdin sosial mühitdə məsuliyyətli iştirakçıya çevrilməsinə, ümumi davranış qaydalarını mənimsəməsinə, kollektiv fəaliyyətə uyğunlaşmasına şərait yaradır.

— Şagirdlər qərar qəbul etmə, problem həll etmə, layihə idarəetməsi kimi bacarıqları praktik olaraq öyrənirlər. Bu, onların gələcək sosial və peşə fəaliyyətində mühüm rol oynayır.

— Səsvermə, müzakirə, debat, məsuliyyət bölgüsü kimi fəaliyyətlər vasitəsilə şagirdlər demokratik idarəetmə mədəniyyətini mənimsəyirlər.

— Özünüidarəetmə prosesinə cəlb olunan şagirdlər məktəb həyatına daha bağlı olur, təşəbbüskarlıq və aktivlik artır, əməkdaşlıq münasibətləri formalaşır [4].

Müxtəlif ölkələrin təcrübələri, pedaqoji nəzəriyyələr və yerli təhsil sisteminin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq, Azərbaycan məktəblərində şagird özünüidarəetməsi əsasən dörd təşkilati-funksional model əsasında formalaşır. Bu modellər həm hüquqi çərçivələrə, həm sosial-pedaqoji tələblərə, həm də şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmış mexanizmlər əsasında tətbiq olunur. Aşağıda həmin modellərin mahiyyəti, funksional prinsipləri və üstünlükləri geniş şəkildə izah edilir.

İdarəetmə—Şura modeli Azərbaycan məktəblərində ənənəvi və institusional xarakter daşıyan özünüidarəetmə formalarından biridir. Bu model çərçivəsində şagirdlər məktəb şurasının

tərkibinə daxil olur və məktəbin ictimai həyatına dair qərarların qəbul edilməsində iştiraka cəlb olunurlar. Məktəb şurasının tərkibi adətən müəllim nümayəndələri, valideyn komitəsi üzvləri və məktəb rəhbərliyi ilə yanaşı, müxtəlif sinifləri təmsil edən şagird nümayəndələrindən ibarət olur. Şagirdlər bu strukturda həm öz sinif və ya paralellərinin maraqlarını ifadə edir, həm də məktəbin inkişafına dair müzakirə və qərarlarda səsvermə hüququ əldə edirlər.

Bu model normativ sənədlərə uyğun təşkil olunduğuna görə daha çox rəsmi və prosedur yönümlü xarakterə malikdir. Model şagirdlərdə idarəetmə mədəniyyəti, qərar qəbuletmə bacarığı və kollektiv məsuliyyət hissinin formalaşmasına töhfə verir.

Modelin üstünlükləri aşağıdakılardır [3]:

- Şagirdlərin məktəbin idarəetmə mexanizmlərinə inteqrasiyası dövlət səviyyəsində tanınmış institusional baza üzərində həyata keçirilir.
- Şagirdlər demokratik qərarvermə prosesləri ilə tanış olur, rəsmi müzakirələrdə iştirak edərək ictimai fəaliyyət bacarıqlarını inkişaf etdirirlər.
- Məktəbin strateji qərarlarında şagirdlərin də mövqeyi nəzərə alınır ki, bu da məktəb mühitində qarşılıqlı hörmət və əməkdaşlıq atmosferini gücləndirir.

Oyun–tətbiqi model daha çox psixoloji-pedaqoji yanaşmalara əsaslanan, şagirdlərin emosional, sosial və yaradıcılıq potensialının inkişafını hədəfləyən özünüidarəetmə formasıdır. Bu model çərçivəsində məktəblərdə “Özünüidarəetmə günü”, “Şagirdlərin müəllim rolunu oynadığı gün”, “Mini-parlament oyunları”, “Rolların dəyişdirilməsi” kimi tədbirlər keçirilir.

Model şagirdləri qeyri-rəsmi, lakin təcrübəyə əsaslanan idarəciliyə cəlb etməklə onların praktiki fəaliyyət bacarıqlarını gücləndirir. Oyun üsulu şagirdlər arasında motivasiyanı artırır, stresssiz öyrənməni təmin edir və komanda işində daha aktiv iştirak mühiti yaradır.

Modelin üstünlükləri aşağıdakılardır:

- Oyun elementləri şagird motivasiyasının artmasına, sosial-emosional inkişafın sürətlənməsinə və özünəinamın formalaşmasına xidmət edir.
- Şagirdlər real qərar qəbuletmə prosesini modelləşdirir və təcrübədən keçir, bu isə onların idarəetmə bacarıqlarının təbii şəkildə inkişafına səbəb olur.
- Müxtəlif yaş qrupları üçün uyğundur və məktəb mühitinə dinamizm qazandırır.

Hibrid model idarəetmə–şura və oyun–tətbiqi modellərinin üstün cəhətlərini birləşdirən kompleks özünüidarəetmə sistemidir. Bu model Azərbaycan məktəblərində geniş tətbiq olunur, çünki həm rəsmi strukturun təmin etdiyi normativ sabitlik, həm də oyun yanaşmasının yaratdığı kreativlik və motivasiya imkanları bir sistemdə cəmlənir.

Hibrid modeldə şagirdlər həm rəsmi komitələr vasitəsilə məktəbin idarəetmə proseslərində iştirak edir, həm də oyun və tətbiqi fəaliyyətlər yolu ilə sosial bacarıqlarını, kommunikasiya və liderlik keyfiyyətlərini inkişaf etdirirlər [5].

Modelin üstünlükləri, müxtəlif yaş qruplarına asanlıqla adaptasiya oluna bilməsi və məktəbin ümumi təlim-tərbiyə strategiyasına inteqrasiya edilməsidir. Şagirdlərə həm akademik, həm sosial-emosional inkişafını dəstəkləyən balanslı məktəb mühiti formalaşdırılmasıdır.

Azərbaycan ümumi təhsil müəssisələrində şagird özünüidarəetmə sisteminin inkişafı məktəbin sosial-pedaqoji mühitinə, təlim-tərbiyə prosesinin keyfiyyətinə və şagird şəxsiyyətinin formalaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərir. Müasir təhsil fəlsəfəsinə əsasən, məktəb yalnız bilik verən qurum deyil, həm də şagirdlərin sosial bacarıqlarının, liderlik keyfiyyətlərinin, vətəndaşlıq məsuliyyətinin və yaradıcı potensialının inkişaf etdiyi mühüm sosial institut kimi çıxış

edir. Özünüidarəetmə isə bu proseslərin həyata keçirilməsi üçün ən təsirli mexanizmlərdən biri kimi qiymətləndirilir [1].

Azərbaycan məktəblərində tətbiq olunan idarəetmə–şura modeli, parlament modeli, oyun–tətbiqi modeli və hibrid model şagirdlərin müxtəlif yaş və inkişaf xüsusiyyətlərinə uyğun sosial fəaliyyət imkanları yaradır. Bu modellər şagirdlərdə kollektiv məsuliyyət, təşəbbüskarlıq, qərar qəbuletmə, qarşılıqlı hörmət və əməkdaşlıq kimi mühüm dəyərlərin formalaşmasını stimullaşdırır. Xüsusilə hibrid modelin geniş tətbiq edilməsi şagirdlərin həm rəsmi idarəetmə proseslərində, həm də qeyri-formal sosial layihələrdə aktiv iştirakına şərait yaradır ki, bu da onların həm akademik, həm də sosial-emosional inkişafını balanslı şəkildə dəstəkləyir.

Özünüidarəetmə sisteminin tətbiqi nəticəsində şagirdlərin məktəb həyatına bağlılığı artır, onların sosiallaşma prosesi sürətlənir, özünüitəsdıq ehtıyacı daha səmərəli şəkildə qarşılanır və şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafı üçün əlverişli təlim-tərbiyə mühiti formalaşır. Şagirdlər özünüidarəetmə vasitəsilə sosial qarşılıqlı əlaqə bacarıqlarını təkmilləşdirir, müstəqil qərar verməyi, məsuliyyət bölüşməyi və komanda fəaliyyəti göstərməyi öyrənirlər. Bu keyfiyyətlər gələcəkdə onların peşəkar fəaliyyətinə və cəmiyyətə inteqrasiyasına mühüm töhfə verir.

Bir sözlə, şagird özünüidarəetməsi Azərbaycan təhsil sistemində şagirdyönlü, demokratik və şəxsiyyətin inkişafına yönəlmiş yanaşmaların reallaşdırılmasının əsas alətlərindən biridir. Bu sistemin məktəblərdə daha geniş və sistemli şəkildə tətbiq edilməsi, metodik dəstəyin gücləndirilməsi və praktiki fəaliyyətlərin təşviqi şagirdlərin potensialının daha dolğun açılmasına imkan yaradır.

Problemin aktuallığı müasir təhsil sistemində demokratik idarəetmə və şagird iştirakçılığının güclənməsi fonunda şagird özünüidarəetməsi probleminin elmi cəhətdən araşdırılmasının zəruriliyi ilə müəyyən olunur.

Problemin elmi yeniliyi şagird özünüidarəetməsinin, xüsusilə “Məktəb Parlamenti” modelinin şagird kollektivinin idarə olunmasına və şəxsiyyətin formalaşmasına təsirinin sistemli pedaqoji mexanizm kimi əsaslandırılmasında ifadə olunur.

Problemin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi əldə olunan nəticələrin ümumi təhsil müəssisələrində şagird özünüidarəetmə sisteminin təşkili, təkmilləşdirilməsi və pedaqoji təcrübədə tətbiq imkanları ilə xarakterizə olunur.

Ədəbiyyat

1. Ağayev Ə.Ə. Azərbaycan ictimai pedaqoji fikrində şəxsiyyətin formalaşması problemi. - Bakı: Avropa, - 2005. -132 s.
2. Əliyeva S. Q. Məktəbin idarə edilməsinin pedaqoji, psixoloji əsasları. Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. -2021 -279 s.
3. Həsənov, A.M. Pedaqogika. / A.M. Həsənov. -Bakı: Nasir, –2011. –494 s.
4. Буйлова Л.Н. Государственный заказ на дополнительное образование детей: проблемы формирования и освоения [Текст] // Техническое творчество молодежи, –2018. — 88 с.

5. Juceviciene, P., Petkunas, V. The change of educational paradigm under the influence of ICT implementation: criteria of evaluating the teacher and student's roles. - Social sciences, 2 (52), -2021.- p. 79-91.

L.T.Teymurova

**Şagird kollektivinin səmərəli təşkili və idarəolunmasında ümumməktəb şagird
özünüidarə orqanlarının rolu haqqında
Xülasə**

Bu tədqiqatda Azərbaycan ümumi təhsil müəssisələrində şagird özünüidarəetmə sisteminin inkişafının, xüsusən də "Məktəb Parlamenti" modelinin tətbiqinin araşdırılması nəzərdə tutulur. Demokratikləşmə və təhsil sistemində şagirdlərin iştirakının gücləndirilməsi istiqamətindəki tendensiyalara uyğun olaraq, Məktəb Parlamenti şagirdlərin qərar qəbul etmə proseslərində fəal iştirak etməsinə imkan verən mühüm bir mexanizmə çevrilmişdir. Tədqiqatda Məktəb Parlamenti modelinin şagirdlərin özünəinamını artırdığı, sosial qarşılıqlı əlaqə və ünsiyyət bacarıqlarını gücləndirdiyi, məktəb həyatına mənsubluq hisslərini artırdığı və demokratik dəyərlərin mənimsənilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verdiyi qənaətinə gəlinir. Bundan əlavə, bu modelin Azərbaycan təhsil sistemində tələbəyə yönəlmiş yanaşmaların tətbiqi üçün uyğun bir təməl yaratdığı və bir pedaqoji vasitə olduğu qənaətinə gəlinmişdir.

Л.Т.Теймурова

**Роль органов ученического самоуправления в эффективной организации и
управлении ученическим коллективом
Резюме**

Целью данного исследования является изучение развития системы студенческого самоуправления в общеобразовательных учебных заведениях Азербайджана, в частности, внедрение модели «Школьный парламент». В соответствии с тенденциями к демократизации и усилению участия учащихся в системе образования, Школьный парламент стал важным механизмом, позволяющим учащимся активно участвовать в процессах принятия решений. Исследование показывает, что модель «Школьного парламента» повышает уверенность учащихся в себе, укрепляет навыки социального взаимодействия и общения, усиливает их чувство принадлежности к школьной жизни и вносит значительный вклад в усвоение демократических ценностей. Кроме того, делается вывод, что данная модель создает подходящую основу для применения студентоцентрированных подходов в азербайджанской системе образования и является педагогическим инструментом.

L.T.Teymurova**The role of school-wide student self-government bodies in the effective organization and management of the student collective****Summary**

This study aims to investigate the development of the student self-government system in Azerbaijani general education institutions, in particular the implementation of the “School Parliament” model. In line with the trends towards democratization and strengthening student participation in the education system, the School Parliament has become an important mechanism that allows students to actively participate in decision-making processes. The study concludes that the School Parliament model increases students' self-confidence, strengthens social interaction and communication skills, increases their sense of belonging to school life, and significantly contributes to the assimilation of democratic values. In addition, it is concluded that this model creates a suitable foundation for the application of student-centered approaches in the Azerbaijani education system and is a pedagogical tool.

Redaksiyaya daxil olub: 15.12.2025